

УДК 82.091: 821.161.2+821.111

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВОБОДИ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО ТА ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

С. С. Кобута

*Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника;
кафедра іноземних мов і перекладу;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

У статті визначаються особливості авторського трактування національної свободи у конкретних історичних умовах. Порівнюється ставлення письменників до права боротьби поневолених народів за свою незалежність. Акцент зроблено на особливостях реалізації національної свободи в умовах тоталітарного режиму та проблемі збереження національної ідентичності у тоталітарній державі. Особлива увага приділяється взаємозв'язку понять «національна свобода» та «вільна людина», а також умовам їх реалізації. Визначаються спільні та відмінні риси інтерпретації Джорджем Орвеллом та Іваном Багряним національної свободи та факторів її обмеження.

Ключові слова: *типологічний підхід, вільна людина, національна свобода, патріотизм, тоталітаризм, Іван Багряний, Джордж Орвелл.*

Система свобод людини доволі розгалужена та зачіпає всі сторони її життя. Як речники свого часу Іван Багряний та Джордж Орвелл не можуть оминати національних особливостей трактування «волі» та способів її реалізації, адже національна свобода займає окрему нішу, корелюючи як із внутрішньою свободою, тобто усвідомленням себе представником певного етносу, так і зовнішньою свободою та свободою дії, зокрема в питанні боротьби за незалежність.

В Івана Багряного національна складова домінує майже в усій творчій спадщині, що зумовлено труднощами в її реалізації для залежного українського народу. І. Дзюба пише, що публіцистика автора є квінтесенцією національної гідності й суверенності, обстоюванням повноти національного буття [3]. У Джорджа Орвелла національне питання не настільки виразне, адже автор є переважно із позицій космополітизму. Визначаючи вільну особистість, Джордж Орвелл акцентує не так її націонал-патріотизм, як інтелектуалізм та почуття власної гідності. Втім, погоджуємось із А. Зверевим у тому, що чисто англійський склад розуму автора помітний усюди: від літературних суджень до оцінки надскладних політичних конфліктів важкого часу, в котрому йому судилося жити [4].

Типологічне зіставлення національної свободи у творчості Івана Багряного та Джорджа Орвелла вимагає порівняння їх розуміння «наці-

оналізму» і його місця у системі свобод. Дана проблема знайшла своє детальніше висвітлення у нашій попередній науковій розвідці. Загалом же в трактуванні «націоналізму» та «патріотизму» Іваном Багряним та Джорджем Орвеллом простежуються подібності на ідейному рівні. Обидва протиставляють вищезначені поняття, переважно вживаючи перше із знаком мінус, а друге – в позитивній конотації. Причиною цього обоє авторів вважають політичну маніпуляцію. Втім, якщо Джордж Орвелл лише констатує цей факт, то для Івана Багряного урівнювання всього національного з націоналістичним є проблемою, що вимагає вирішення, адже йому йдеться про майбутнє країни. Тому створена ним УРДП, незважаючи на спекуляції щодо використання термінології, визначає себе як націоналістичну, оскільки вона «на реальну продукуючу націю оперта і в ім'я її діюча», і в цьому контексті Іван Багрянний трактує націоналізм як патріотизм, любов до своєї землі й усього на ній сушого («Для чого створено УРДП?») [1, с. 105].

Для Джорджа Орвелла, що абсорбував найстійкіші із британських традицій [6], національна свобода існує у вимірі «даного». Хоча він і не розділяє всіх імперіалістичних поглядів власного уряду, але й ніколи не стикався з необхідністю захисту англійської незалежності. Тому його розуміння ризниться від багрянівського. Там, де український письменник оперує поняттями національної свободи та самоствердження, для Джорджа Орвелла є достатнім останнє з них, суголосне патріотизму, адже, як він пише в есе «Лев та єдиноріг»: «Неможливо побачити сучасний світ таким, яким він є без усвідомлення неймовірної сили патріотизму та національної лояльності... як ПОЗИТИВНА сила з ним нема нічого іншого до порівняння» [9]. Автор усвідомлює важливість національної свободи для індивіда як вихідця з певної «цивілізації». Він вважає, що на визначеному етапі особистість відображає всю націю і навпаки, а отже, проблема національної залежності стає проблемою особистої волі людини. При цьому визнання зв'язку із країною чи підтримка її діяльності ролі не відіграють: «Добра чи погана, вона твоя, і ти належиш їй, і доки ти живий, ти не позбудешся ознак, даних нею» [9].

Джордж Орвелл неодноразово наголошує, що його співгромадяни не відчують потреби утвердження переваги власної країни на міжнародній арені чи колоніях силовими методами. Їх патріотизм тихий, часто несвідомий, а самі англійці «безсумнівно належать до суспільства, котре керується мечем, але цей меч ніколи не повинен бути вийнятий з піхов» [9]. У письменника немає ілюзій щодо політики своєї держави, але він зазначає, що її шлях доволі демократичний. Саме тому пересічний британець не може адекватно сприймати негативну інформацію про інші держави, приймаючи всю тоталітарну пропаганду як істину: «Людина з вулиці не має реального розуміння таких речей, як концентраційні табори, масові депортації, арешти без суду, цензура преси і т.д. Все, що вона

читає про країни типу СРСР, автоматично перекладається на британські мірки» [7, р. 118].

Щодо права інших народів на національне самовизначення, то автор займає позицію активного співчуття. У міжвоєнний період Джордж Орвелл стає добровольцем у громадянській війні в Іспанії, вболіваючи за перемогу, як йому видається, демократичних сил. Але й тут акцент робиться не так на національно-визвольній, як на соціально-економічній боротьбі іспанського народу: «Справжня боротьба відбувається між ... робітниками як намарне намагаються втримати те, що вони здобули у 1936, та ліберал-комуністами, що успішно забирають це в них» [8]. Саме в той час Джордж Орвелл усвідомлює страшну загрозу комунізму в тій формі, у якій він реалізується: «На жаль, надто мало людей усвідомлюють, що комунізм тепер є контрреволюцією» [8]. Письменник, котрий довго поділяв соціалістичні погляди, зіткнувшись із їх викривленим втіленням, починає розуміти, що між фашизмом та комунізмом не така вже й велика прірва, а тому намагається попередити світ про загарбницьку суть будь-якого з тоталітарних режимів: «З 1930 року я помітив мало свідчень того, що СРСР рухається в напрямі справжнього соціалізму. Навпаки...» [7, р. 117]. При цьому, на думку Джорджа Орвелла, відсутність міжнародного інтересу до національно-визвольних рухів у республіках СРСР пояснюється не лише байдужістю, але й неповною проінформованістю: «Події в Росії та будь-якому іншому місці оцінюються за різними стандартами... вважалось абсолютно закономірним доводити до відома громадськості інформацію про голод в Індії та одночасно приховувати те, що відбувається в Україні» [7, р. 108]. Таким чином, письменник демонструє, що проблема національної свободи гостро постає лише для тих, хто за неї бореться або кому вона заважає. Для націй зі стабільною ситуацією це питання не є найактуальнішим.

Для Івана Багряного реалізація національної свободи є базовою потребою. Відповідно, його публіцистика спрямована передусім на самоутвердження українського народу та його права на незалежність. Письменник «дебютував» на міжнародній арені у 1946 р. з памфлетом «Чому я не хочу вертатись до СРСР?», який серед низки інших проблем окремо виділяв національне питання України як складової Радянського Союзу: «Підгорнувши Україну, більшовизм поставив своїм завданням денационалізувати її, знищити її духовно й національно, прагнучи зробити з багатонаціонального СРСР єдину червону імперію» [2, с. 11]. Як зауважує критик І. Дзюба, цей твір – гіркий докір західній громадськості, яка переважно не помічала трагедії мільйонів жертв більшовизму, це відповідь патріота України, який хотів використати становище емігранта для боротьби за її свободу [1, с. 7].

Варто зазначити, що Іван Багряний є за права всіх народів, які страждають від примусової денационалізації: «Більшовики зробили для 100 національностей єдину «совітську родіну» і нав'язують її силою, цю

страшну тюрму народів, звану СРСР» [1, с. 429]. Задекларовані в конституції права слугують лише прикриттям імперіалістичних зазіхань трансформованої Росії, а жодна з радянських республік не чувається ні вільною, ні рівною: «Концепція створення багатонаціонального «государства трудящих» в єдиних рамках... успішно завершилася звичайною практикою колоніального поневолення цілого ряду націй» («Доповідь на II з'їзді УРДП») [1, с. 94]. Письменник акцентує, що внутрішня політика держави спрямована на асиміляцію народів до рівня, за якого національне питання буде зайвим. Однак основною проблемою він визначає не «творення нового народу», а те, що за цим криється: «переміщення всіх народів і народностей в один суцільний конгломерат... з єдиним спільним ім'ям – «російський народ» («Національне питання в «Програмі КПРС») [17, с. 720]. Національні відмінності в радянських республіках свідомо трактуються як явище негативне, а їх подолання здійснюється шляхом ліквідації цілих етносів через мирне та насильницьке «стирання національних відмінностей – як звичаєвих, так і мовних, так і культурних» [1, с. 720].

Оскільки в розумінні Івана Багряного, саме національна свобода є ключовою умовою розвитку будь-якої нації, він часто апелює до світової громадськості, спонукаючи її підтримати поневолені народи. При цьому автор оперує зрозумілими їй прикладами, проводить паралелі з відомими процесами: «Я особисто дуже дивуюся, що прагнення ірландців до самостійності так легко найшли розуміння в світі, а прагнення українського народу такого розуміння ніяк не знаходять» («Розмова в Бі-Бі-Сі») [1, с. 360]. Йому також дуже залежить на правильному сприйнятті національної проблеми у світі. Тому він наголошує, що перманентне придушення національної свідомості є проблемою не лише українців, але й ряду інших народів, чії права в СРСР ігноруються.

Багато статей, есе та виступів Івана Багряного як-от «Коли постаріє Китай», «Богатир» і «ліліпут», «Правильний рішучий крок», «Центральне питання», «Мурова політика», «Перемога волелюбних», «Єдність протилежностей», «Аналогії, паралелі», «Линводи», «Не «брудна гра», а свята правда!», «Якби...», «Мemento морі» та інші, присвячено проблемі боротьби різних країн, зокрема Алжиру, Угорщини, Гонконгу, Конго, за здобуття та збереження власної незалежності, особливо у протистоянні комуністичному режиму. Особливу увагу Іван Багрянний приділяє жорсткому придушенню СРСР в Угорщині («Велике здемаскування малих шахраїв») [1, с. 528]. Іван Багрянний підкреслює, що поняття національної свободи в Радянському Союзі існує у двох протилежних варіантах: «на експорт і для себе»: «Національно-визвольні рухи в демократичному світі... автори декларації трактують як явище прогресивне, величне, могутнє і святе» («Що ж здекларувала декларація?»») [1, с. 566]. У той же час визвольні рухи не мають місця в самій радянській країні, вони «трактують(ся) як явище реакційне... приречене ... на побо-

рювання вогнем і мечем» [1, с. 566], адже саме ідея національної суверенності протистоїть «ідеї расової виключності і зоологічного шовінізму, рівно ж як і ідеї класової диктатури, а в цілому – ідеї людиноненавистництва та взаємознищення» («Комунізм, фашизм і революційна демократія») [1, с. 75].

У рамках курсу на денационалізацію особливою проблемою Іван Багряний вважає наступ на українську культуру, зокрема мову. Він заперечує поширений радянською пропагандою факт національної однорідності населення СРСР, розвіює міф про єдність українського й російського народів та їх мов («Розмова в Бі-БіСсі») [1, с. 358]. Іван Багряний намагається показати справжнє ставлення українців до мовного питання, котре містить у собі не лише національний, побутовий, але й політичний аспект. Для письменника русифікація є своєрідним насильством над нацією, а витіснення української мови – свідомий крок влади, спрямований проти народу, а отже, і обмеженням як внутрішніх, так і зовнішніх свобод людини як представника нації.

Іван Багряний наголошує на тому, що стосунки між підрадянськими республіками далекі від рівноправності, адже реально можна говорити про домінування одного народу над рештою. Результатом такої внутрішньої політики є масові репресії проти всіх інакомислячих, які намагалися зберегти свою ідентифікацію в тоталітарних умовах: «За три десятиліття московської комуністичної політики в Україні розстріляно й знищено іншими засобами насильства буквально мільйони людей саме за стремління до національного самовиявлення» [1, с. 296]. Одним із факторів денационалізації є свідоме винищення інтелігенції.

Частина радянського населення втратила свій зв'язок із народними витоками. Перебування під постійним духовним та фізичним гнітом позначилось на загальних настроях громадян СРСР, але на виході було отримано не новий радянський народ, а zdeформовану масу людей зі знищеною національною свідомістю: «35 років сталінської уніфікації і пресування людини зробили своє діло. Люди обернулись або в вірних слуг, яничарів комунізму, або в безвольних рабів, не здібних до жодної організації, до жодного нелояльного відруху. Як той кінь з Орвєлового «Колгоспу тварин» [1, с. 334]. Таким чином, описуючи зовнішні та внутрішні процеси в СРСР, Іван Багряний проводить паралель з літературними персонажами Джорджа Орвелла. Також він вдається до конкретного метафоричного порівняння, що отримує двояке трактування: «Ціла хрущовська колоніальна система не має мови, тільки – черевик. Черевик як спосіб розв'язання національного питання по-хрущовськи, спосіб розмови про підмосковські, підрадянські колонії, метод розв'язання питання про права народів» («Черевик») [1, с. 679]. З одного боку, згадка про черевик як спосіб впливу на свідомість інших є прямим посиленням на резонансну поведінку М. Хрущова на засіданні ООН. З іншого боку ми вбачаємо у ньому своєрідну алюзію на знаменитий символічний об-

раз Джорджа Орвелла із роману «1984»: ідеальна реалізація тоталітаризму – це черевик, котрий наступає на людське обличчя [5, с. 267].

Таким чином, у публіцистиці Івана Багряного проблема національної свободи розкривається через право на національне самовизначення та державну незалежність. Він наголошує на тому, що, незважаючи на застосування фізичного та морального терору, СРСР не може бути певен у повному подоланні національної загрози, адже, як метафорично пише автор, «ідеї від пороху не вмирають, а кріпнуть, і в крові вони не тонуть, а, омиті кров'ю героїв, ще пишніше квітнуть» («Мemento морі») [1, с. 518]. Письменник стверджує, що саме національна свідомість є одним із найважливіших особистісно-творчих факторів, а тому в цьому контексті Іван Багряний пропонує своє визначення вільної людини як «людина, якій присвчує ідея боротьби за кращу долю поневолених своїх братів по крові, свого народу» («Слово на той бік») [1, с. 418]. Отже, його «вільна людина» є передусім діяльною, високоідейною, здатною пожертвувати собою заради досягнення мети – національного визволення, здобуття свободи та подолання тоталітарної залежності.

На відміну від Івана Багряного, що розглядає поняття націоналізму через протиставлення визвольного українського патріотизму та імперіалістичного російського шовінізму, у проблематиці Джорджа Орвелла піднімається питання так званого «місцевого» націоналізму, який проявляється у зверхньому ставленні жителів однієї місцевості до жителів іншої. Широко це питання висвітлюється в есе «Північ та південь», «Лев та єдиноріг» та в публіцистичному романі «Дорога до Віган Піер». У них письменник звертає увагу на те, що «англійський місцевий снобізм – це націоналізм у мініатюрі» [6]. Джордж Орвелл пише про те, що жителі півночі країни вважають себе кращими за жителів півдня, вірячи у власний аристократизм, вміння краще керувати справами та бездоганніше володіння манерами, але в реальності це не має під собою серйозного підґрунтя. Більше того, «в той момент, коли два британці зустрічають європейця, всі відмінності одразу ж зникають» [9]. Автор трактує місцевий націоналізм передусім як протиставлення традиційного північного регіону промислового півдня, таким чином демонструючи, що в основі протиріч лежать економічні традиції та інтереси.

У публіцистиці Івана Багряного також піднімається тема «місцевого» націоналізму, що виявляється у протиставленні національного заходу України асимільованому сходові. Він не применшує заслуг та національного запалу західних українців, але й не забуває ствердити неабияку підтримку визвольних ідей в інших регіонах країни: «Галичина склала багато жертв і крові за цілу справу української національної свободи й незалежності, так само як і кожна з українських провінцій, і складе їх знову, але зовсім не підміняючи собою цілості» («Істерика російського фашизму») [1, с. 117]. Автор прагне не допустити штучного внутрішнього розколу країни за територіальною ознакою, адже сила нації – у її кон-

солідатії. У цьому питанні він солідарний із Джорджем Орвеллом: усі внутрішні протиріччя повинен вирішувати сам народ, але перед лицем третьої сторони, незалежно від того, ворог це чи союзник, нація повинна виступати одним цілим.

Проблема національної свободи в публіцистиці авторів розкривається не лише на ідейному й тематичному рівнях. Письменники послуговуються подібними художніми засобами, що вимагає знання позамовного контексту написання творів. На стилістичному рівні для обох авторів характерне іронічно-сатиричне вживання частини загальнозживаної лексики, контрастне вживання високого та низького стилів, звернення до запозиченої з різних галузей термінології (зокрема, військової, конфесійної, зоологічної та інших), що зумовлено вибором жанрових форм: есе, памфлети, критичні виступи.

Таким чином, у публіцистиці Івана Багряного та Джорджа Орвелла проблема національної свободи розкривається на кількох рівнях, стаючи основою ідейно-тематичного збігу. Головною типологічною спільністю є їх безумовна підтримка народів, що перебувають у залежності від Радянського Союзу та подібне трактування реакції міжнародної спільноти на їх визвольні рухи. Письменники сходяться на тому, що людина, котра сприймає національну незалежність як даність, не здатна повністю осягнути страшну реальність тоталітарної системи. Окрім того, обидва письменники погоджуються з тим, що за нейтральною позицією більшості країн на міжнародній арені часто криється небажання втрачати стратегічного партнера.

Основна типологічна відмінність у трактуванні національної свободи полягає в інтерпретації авторами понять «націоналізм» та «патріотизм». Якщо друге з них обидва письменники оцінюють позитивно і сприймають передусім як любов до своєї вітчизни, то розуміння націоналізму принципово різниться. В Івана Багряного цей термін використовується на позначення напряму визвольної політики патріотично налаштованого населення. Джордж Орвелл, пов'язує його з конкретною вірою та ідеологією, що не обов'язково базується на етнічній належності.

Обидва письменники звертаються до теми «місцевого» націоналізму як протиставлення населення однієї частини країни іншій. У трактуванні Джорджа Орвелла причини подібного явища передусім соціальні та культурні, а Іван Багряний пише про протистояння на ґрунті національної самоідентифікації. У цьому полягає одна з типологічних відмінностей авторів.

Для британця проблема національної свободи пов'язана із загальною свободою людини. Він підтримує право кожного народу на самовизначення, але як представник нації-колонізатора не робить його ключовим. У Івана Багряного національна свобода є основою, від котрої відштовхуються політичні, соціальні та економічні права і свободи. Більше того, вона є обов'язковим елементом у загальному визначенні вільної

людини. Результатом такої позиції є яскраво виражений антитоталітарний та антирадянський напрям творчості письменника, зокрема в усюму, що стосувалося українського питання як за кордоном, так і на теренах СРСР.

Література

1. Багрянний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. Друге видання / І. Багрянний; Упоряд. О. Коновал; Передмова І. Дзюби; Післямова Г. Костюка. – К.: Смолоскип, 2006. – 856 с.
2. Багрянний І. Чому я не хочу вертатись до СРСР? / І. Багрянний. – Накладом Комітету українців Канади, Вінніпег, Манітоба. – 1946. – 42 с.
3. Дзюба І. Броньбійна публіцистика. Іван Багрянний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/library/books/bronebiyna-publicistika-ivan-bagryanyi>
4. Зверев А.М. О старшем брате и чреве кита / А.М. Зверев // Литературное обозрение. – 1989. – №9. – С. 56-61.
5. Orwell G. Nineteen Eighty-Four / G. Orwell. – London: Penguin Books, 1989. – 328 p.
6. Orwell G. North and South [Електронний ресурс] / George Orwell // Politics and Letters. – Режим доступу: <http://orwell.ru/index>
7. Orwell's Preface to the Ukrainian Edition of Animal Farm / Orwell George Animal Farm. A Fairy Story / G.Orwell. – London: Penguin Classics, 2000. – 124 p. – P. 114-120
8. Orwell G. Spilling the Spanish Beans [Електронний ресурс] / George Orwell // Politics and Letters. – Режим доступу: <http://orwell.ru/index>
9. Orwell G. The Lion and the Unicorn/ George Orwell [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orwell.ru/index>

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.

Рекомендована до друку д.ф.н., професором Козум О. В.

PECULIARITIES OF THE INTERPRETATION OF NATIONAL FREEDOM IN THE PUBLICITATIONS OF IVAN BAHRIANYI AND GEORGE ORWELL: COMPARATIVE ASPECTS

S. Kobuta

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Department of Foreign Languages and Translation;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenka Str., 56*

The article dwells on the peculiarities of the authors' understanding of the national liberty in the definite historical circumstances. It compares the authors' attitude towards the rights of the dependent nations to fight for their freedom. It observes the characteristics of the democratic world reaction on

the liberation processes in the USSR done by George Orwell and Ivan Bahrjanyj. The emphasis is made on the peculiarities of the national liberty realization in the totalitarian regime and on the problem of the national identity preservation in the totalitarian state. A special attention is paid to the connection of the notions “free person” and “national liberty” and to the conditions of its realization. Similarities and differences in the George Orwell and Ivan Bahrjanyj interpretation of the national liberty and its limitation factors are defined.

Key words: *typological approach, free person, social liberty, labour initiative liberty, Ivan Bahrjanyj, George Orwell, duty, totalitarianism.*